

ОСНОВНІ правила

тлумачення норм права

С. З. Опотяк

здобувач кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ МВС України

Розглядаються питання та різновиди правил тлумачення норм права. Аналізуються думки відомих вчених теорії права, обґрунтовується необхідність формулювання та дослідження основних правил тлумачення норм права.

Ключові слова: тлумачення правових норм, правила тлумачення, різновиди правил тлумачення.

Рассматриваются проблема и виды правил толкования норм права. Анализируются мнения известных ученых теории права, обосновывается необходимость формулирования и изучения основных правил толкования норм права.

Ключевые слова: толкование правовых норм, правила толкования, виды правил толкования.

The issue and the types of the cannons of interpretation legal norms are considered. The thoughts of prominent scientists of legal theory are analyzed, the necessity of wording and research of the main rules of interpretation of legal norms is proved.

Keywords: interpretation of legal norms, cannons of interpretation, types of the cannons of interpretation.

Важливість вивчення та дослідження інституту тлумачення правових норм є беззаперечним. Незважаючи на те, що багато моментів залишаються маловивченими та недослідженими, відчувається послаблення уваги до цієї тематики. Тому актуальним є дослідження такого питання, як правила тлумачення правових норм.

Вітчизняна наука теорії та права розглядає питання правил тлумачення правових норм у контексті загальнотеоретичних методів і прийомів. Однак на сьогодні у вітчизняній літературі немає комплексного висвітлення питання правил тлумачення як окремої правової категорії, їх значення для теорії та практики тлумачення правових норм і підвищення загального рівня правової культури на етапі становлення правової держави.

Нашою метою є вивчення основних правил тлумачення та обґрунтування їх необхідності для інтерпретаційної діяльності.

Тлумачення правових норм – одне з актуальних питань всюди, незалежно від країни, політичної та правової систем, форми устрою і правління. Це зумовлено тим, що тлумачення – єдиний засіб пізнання дійсного змісту правової норми і достатньо динамічний та вимогливий процес. У наш час написання та розроблення законів, інших нормативно-правових актів здійснюють правові експерти, що в свою чергу мало б свідчити про те, що мова і структура, яку вони використовують, не створить великої необхідності у додатковому тлумаченні. Однак кожен, кому доводиться застосовувати ту чи іншу норму права, не погодиться з вищезазначеним. Під час правозастосовної діяльності ми зустрічаємося з двозначністю слів та фраз, а ще частіше з неузгодженістю правових норм між собою.

Низький рівень юридичної техніки, недоліки технічного порядку призводять до

проблем, суперечностей, викривлення змісту права. У таких випадках тлумачення – умова пізнання справжнього змісту юридичних приписів [1, с. 79].

Для того, щоб вияснити справжнє значення правової норми, інтерпретатор використовує різні способи, методи, правила тлумачення, історію прийняття нормативно-правового акта, його ціль та ін.

Вітчизняна наука в останні роки поживила вивчення тлумачення правових норм, однак багато питань лишаються відкритими для вивчення та опрацювання. На даному етапі розвитку суспільства та прагнення до розбудови демократичної держави ми цікавимося не лише науковими надбаннями країн пострадянського простору, а й ознайомлюємося з підходами до вивчення цього питання країнами Європейського союзу, США тощо. Це допомагає дослідити різні підходи та теорії, ламає закладені стереотипи і сприяє подальшому науковому вивченню.

Серед цих питань актуальним, але практично не відомим та маловивченим, для вітчизняної теорії права залишається питання правил тлумачення. Їх часто відносять до методів тлумачення правових норм. Деколи правила та прийоми об'єднують у методи тлумачення. Зокрема, О. Скакун вважає, що методи або способи тлумачення – це сукупність певних однорідних прийомів аналізу правових норм, а також правил тлумачення, що використовуються для розкриття їх змісту (значення) з метою належної практичної реалізації [2, с. 407].

Методи та правила тлумачення є дотичними правовими категоріями, але аж ніяк не тотожними. Вважається доцільним виокремити правила тлумачення. Для їх правильного розуміння та розмежування потрібне чітке розуміння цих двох понять та їх правильне розмежування.

Методи тлумачення – це способи, прийоми аналізу правових норм, розкрит-

тя їх змісту з метою практичної реалізації. В свою чергу, правила тлумачення – це настанови, вказівки, принципи, якими керується інтерпретатор для розкриття змісту правової норми. Методи – це підходи до тлумачення, а правила – це комплекс рекомендацій та вказівок.

Доцільним вважається сформулювати та виокремити основні правила тлумачення для удосконалення самої інтерпретаційної діяльності, правильного розуміння та реалізації правових норм на практиці. Правила повинні виступати критерієм правильності результатів тлумачення.

Серед них:

Мета та намір законодавця

Слова не є досконалою формою спілкування, вони неоднозначні і з часом можуть змінювати своє значення, неминучими є непередбачувані обставини, нові технології та культурні течії роблять застосування існуючого законодавства непростим. Стрімкий розвиток суспільних відносин часто випереджає правове регулювання. Передбачити всі моменти законодавець не в змозі, однак керівні засади та принципи визначають напрямок і завдання правового регулювання.

Саме тому, тлумачачи окрему правову норму, ми повинні в першу чергу пам'ятати про намір, мету, яку переслідував видавець закону чи іншого нормативно-правового акта, необхідно поставити себе на його місце.

Правове регулювання завжди здійснюється з певною метою, і у правовому акті закладаються певні ідеї, керівні засади, на досягнення яких він спрямований, певне питання, проблема, яку він покликаний вирішити.

Розкриття волі законодавця, яка міститься у правових нормах, можливе шляхом виявлення втілених у них ідей, ідеалів, тобто за допомогою закладеного у них духу [3, с. 15].

Мета і намір, які переслідував видавець правового документа, дозволять віднайти справжній та правильний зміст для подальшої реалізації. Вважається, що саме це правило є основним та визначальним, особливо у випадках, коли буквально тлумачення правової норми абсурдне і неоднозначне.

Дух та мета прийняття закону є ключем до його відкриття, правильного тлумачення.

Тлумачення правової норми повинно здійснюватись у контексті нормативно-правового акта. У випадку багатозначності та сумнівів щодо значення правової норми, під час тлумачення необхідно виходити з контексту всього нормативно-правового акта, його загального обсягу та відносин, які він повинен врегулювати.

Окрема правова норма є частиною цілісного документа, який має свій контекст, мету, намір і сферу застосування.

Тлумачення покликане зробити нормативно-правовий акт ефективним та діючим. Це означає, що намір законодавця повинен бути знайдений шляхом читання його цілісно для досягнення бажаного ефекту, результату. Цього можна досягти лише тоді, коли нормативний акт тлумачиться комплексно, а не по окремих частинах. Норма, що тлумачиться, повинна порівнюватися із іншими частинами правового акта. Навіть якщо значення слова чи фрази є простим, воно може тлумачитись у різні способи. В одному контексті воно може мати одне значення, а в іншому – протилежне. Правильний висновок щодо змісту мови, яка використовується, незважаючи на одно- чи багатозначність, можливий лише при вивченні цілого нормативно-правового акта [4, с. 167].

Правова норма не може інтерпретуватись ізольовано, окремо від нормативно-правового акта, а лише з урахуванням мети та об'єкта правового акта загалом.

Внутрішня та зовнішня узгодженість

Правова норма повинна тлумачитись так, щоб не порушити внутрішню узгодженість правового акта. Частина правового акта не повинна від'єднуватися від решти. Тут застосовується правило «*eiusdem generis*» (від лат. – «того самого виду») для вирішення проблеми визначення значення групи слів у тексті правової норми, де так звані загальні слова слідує за двозначними чи недостатньо зрозумілими словами. Мається на увазі, що там, де «загальні слова» слідує за переліком певного виду, класу осіб або речей, ці «загальні слова» повинні тлумачитись як особи чи речі тої самої природи чи виду, як перелічені до того. Наприклад, у ст. 236 Кримінального кодексу України про порушення правил екологічної безпеки передбачено покарання за порушення порядку проведення екологічної експертизи, правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів *та інших об'єктів*, якщо це спричинило загибель людей, екологічне забруднення значних територій або інші тяжкі наслідки. В даному випадку під «іншими об'єктами» розуміються інші споруди (об'єкти) лише даного вже переліченого виду, для яких передбачена екологічна експертиза. Вживання родового поняття означає, що відповідне родове нормативне положення охоплює явище чи предмет, які мають усі ознаки цього поняття, і навіть у тому випадку, коли явища чи предмети прямо в тексті акта не названі [5, с. 7].

Щодо зовнішньої узгодженості, то весь нормативно-правовий акт не повинен тлумачитись неузгоджено з іншими нормативно-правовими актами даної галузі, інституту та ін. Коли існує неузгодженість, необхідно намагатися забезпечити гармонійне тлумачення, щоб максимально зберегти відповідність та системність.

Закон тлумачиться для того, щоб бути ефективним та дієвим

Інтерпретатор повинен уникати тлумачення, результат якого призводить до безрезультатності закону, до зменшення його ефективності та мети. Нормативно-правовий акт чи окрема правова норма повинні тлумачитись так, щоб бути ефективними і дієвими. Навряд чи можна знайти рішення офіційного інтерпретатора про те, що після роз'яснення норми вона визнається нікчемною, чи не має юридичної сили через неясність чи невизначеність. Хоча з теоретичної точки зору дійти до такого висновку цілком можливо у випадку, коли використовується «непіддатлива» для тлумачення мова у тексті норми, або коли неможливо вирішити її двозначність тощо.

Правова норма як складова закону чи іншого нормативно-правового акта покликана бути реалізованою в повному обсязі і з максимально можливою ефективністю. Саме тому варто дотримуватись підходу у тлумаченні, де висновок буде направлений на те, щоб норма не втрачала своєї оперативності.

Якщо правова норма є зрозумілою, вона повинна застосовуватись без додаткового тлумачення

Якщо правова норма текстуально виражена зрозуміло і недвозначно, то вона повинна тлумачитись у своєму «природному» та звичайному значенні. Це правило застосовується тоді, коли словесна форма правової норми чітко декларує намір та мету законодавця. На практиці це означає, що коли норма розтлумачена і висновок свідчить лише про її однозначність, тоді необхідно «надати дію цьому значенню» [6, с. 198]. Закон має на увазі те, що він говорить, і не має на увазі те, що він не говорить.

Суть цього правила полягає у тому, що не варто під час тлумачення додавати додаткового значення та змісту, якщо це ні-

яким чином не є ціллю правового припису і виходить за межі правового регулювання.

Використання логічних прийомів

Нерідко для тлумачення необхідним є використання методів логіки. В першу чергу, це обґрунтування за аналогією – в основному, використовується при неповному переліку чи у випадках, коли недостатньо інформації. Допоміжними є також методи індукції (загальний висновок досягається, виходячи з конкретної ситуації) та дедукції (принцип всього нормативного акта поширюється на його окрему норму). Також використовується метод від протилежного (супротивного).

Крім вищезазначених правил тлумачення та методів логіки, у розпорядженні в інтерпретатора є ряд внутрішніх та зовнішніх допоміжних засобів, які сприяють правильному розумінню значення правової норми.

До внутрішніх можна віднести заголовки, преамбулу, розділ чи статтю з визначеннями понять, схеми, додатки, роз'яснення уповноважених органів, пунктуацію та граматику тощо.

Зовнішніми допоміжними засобами є словники, попередні нормативно-правові акти, що втратили свою силу у зв'язку з введенням в дію даного правового акта, презумпції, історичні умови, роз'яснення та рекомендації компетентних органів, міжнародні конвенції тощо.

Інтерпретаційна діяльність є гнучкою, оскільки немає чітких імперативних правил тлумачення правових норм [6, с. 195].

Вищезазначені правила тлумачення взаємопов'язані та взаємодоповнюють один одного і саме тому повинні використовуватись комплексно.

Правила тлумачення не є обов'язковими і носять рекомендаційний характер, однак їх наукове вивчення і подальше опрацювання сприятиме вдосконаленню тлумачення всіма його суб'єктами,

та підвищуватиме рівень правової культури суспільства загалом.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що:

1. Правила тлумачення – це керуючі вказівки, положення, які необхідно використовувати під час тлумачення. Вони сприяють грамотному та правильному тлумаченню.

2. Правилам тлумачення варто надати самостійного характеру і продовжувати їх подальше дослідження та опрацювання.

3. Їхнє подальше використання значно підвищить рівень грамотного тлумачення приписів нормативно-правових актів, ефективного правового регулювання та загальну правову культуру суспільства.

Література

1. *Гогусь Т.* Тлумачення правових норм та індивідуальних розпорядчих актів про судоустрій / Т. Гогусь // *Право України*. – 2008. – № 1. – С. 78-86.
2. *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. – Х., 2006. – С. 407.
3. *Савенко М. Д.* Буква і дух у тлумаченні правових норм / М. Д. Савенко // *Наукові записки / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія»*. – 2008. – Т. 77: *Юридичні науки*. – С. 13-17.
4. *Timothy A. O. Endicott.* Vagueness in Law // *Oxford University Press*, 2000. – P. 232.
5. *Чулінда Л. І.* Застосування юридико-лінгвістичного та логічного способів тлумачення нормативно-правових актів / Л. І. Чулінда // *Законодавство України: Науково-практичні коментарі*. – 2005. – № 2. – С. 3-8.
6. *Claire M. Germain.* Approaches to statutory interpretation and legislative history in France // *Duke Journal of Comparative and International Law*// vol. 13:195 Special Issue 2003. – P. 195-206.